

ІВАНЧЕНКО
Леся Антонівна,
науковий співробітник
Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека
НААН
(м. Київ)

П. М. ДУБРОВСЬКИЙ (1857–1916) – ПОСТАТЬ В ІСТОРІЇ ПОЛТАВСЬКОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА

У статті висвітлено життєвий шлях, умови становлення, формування наукового світогляду і громадсько-національних засад першого Полтавського губернського агронома Павла Михайловича Дубровського, його науковий внесок у розвиток науки в галузі сільського господарства в другій половині XIX на початку XX ст. Простежено широкий спектр діяльності вченого на ниві просвітництва, його стійка національна спрямованість. Проаналізовано науково-організаційну, дослідницьку діяльність та громадську роботу, яка висвітлена в тогочасній спеціальній періодиці. Водночас, багато сільськогосподарських проблем, які підлягали дослідженню тоді, залишаються актуальними і сьогодні. Вирішення цих питань з позиції сучасності зумовлює необхідність глибшого вивчення і осмислення наукової спадщини.

Ключові слова: перший Полтавський губернський агроном, Дубровський Павло Михайлович, Полтавське сільськогосподарське товариство, гаолян, соя, кормовий буряк.

В статье освещены жизненный путь, условия становления, формирования научного мировоззрения и общественно-национальных основ первого Полтавского губернского агронома Павла Михайловича Дубровского, его научный вклад в развитие науки в области сельского хозяйства во второй половине XIX начале XX в. Прослежено широкий спектр деятельности ученого на области просвещения, его устойчивая национальная направленность. Проанализированы научно-организационная, исследовательская деятельность и общественная работа, которые освещены в специальной периодике того времени. Многие сельскохозяйственные проблемы, подлежащие исследованию тогда, остаются актуальными и сегодня. Решение этих вопросов с позиции современности вызывает необходимость более глубокого изучения и осмысления научного наследия.

Ключевые слова: *первый Полтавский губернский агроном, Дубровский Павел Михайлович, Полтавское сельскохозяйственное общество, гаолян, соя, кормовая свекла.*

In the article the way of life, the conditions of formation, the formation of a scientific outlook, social and national foundations first Poltava provincial agriculturist Pavel Mikhailovich Dubrovsky, his scientific contribution to science in agriculture in the late nineteenth to early twentieth century. It traces a wide range of academic activities in educating, his stable national position. Scientific and organizational analyzes, research and community work, which at that time covered the special periodicals. However, many agricultural problems that were subject to the research then remain relevant today. Addressing these issues from the perspective of today necessitates a deeper study and understanding of scientific heritage.

Keywords: *first Poltava provincial agriculturist, Dubrovsky Pavel, Poltava agricultural society, sorghum, soya, fodder beet.*

Робота над архівними документами, вивчення та аналіз біографій є важливим кроком до пізнання історії. Аналізуючи життя Павла Михайловича Дубровського простежуємо ідею, світогляд і принцип діяльності, творчий підхід до тих чи інших питань просвітництва, дослідження та розвитку сільськогосподарської науки, національну спрямованість. Органічне поєднання талановитості та найкращих людських рис вилилися в низку праць. У деяких відкриваєш відповіді на питання, що постають і сьогодні. Відродження імен, розкриття діяльності особистостей, їхній вклад у складову національного прогресу, їхня національна і громадянська позиція важлива для сьогодення, як і сто років тому. Дивлячись у майбутнє слід згадати, та, головне – віддати належне тим, хто творив історію, хто залишив по собі немало спадщину для поколінь прийдешніх.

Чернігівсько-Сіверська земля народила не одну плеяду людей неординарних, приватна ініціатива яких сприяла утворенню в творчих об'єднань, шкіл, лікарень, музеїв, інших різноманітних установ і починань, зокрема й для потреб сільського господарства. Серед них маловідома постать – Павло Михайлович Дубровський. Народився у с. Гамаліївка, Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині це передмістя м. Шостки) в родині настоятеля Гамаліївсько-Харлампієвського жіночого монастиря (на даний час

при тюрмі відновлено церкву і монастир). З дитячих років у Павла Михайловича була тяга до вивчення природознавства, однак, за сімейними традиціями того часу, після закінчення Стародубського духовного училища, середню освіту Дубровський здобував у «... суворій обстановці Чернігівської духовної семінарії» [10]. Та дитячі захоплення і потяг до землеробства взяли верх. В 1877 р. Павло Михайлович вступив у Петровсько-Разумовську землеробську та лісову академію. Прагнення вирішення нагальних питань виживання, твердість характеру та неординарність підштовхують Дубровського долучитись і до революційного руху. Вперше був заарештований у 1880 р., коли приїхав до батьків на різдвяні канікули. З того часу вважався політично неблагонадійним. З 1882 належить до кола членів гуртка «соціалістів-народників» Петровської академії під прізвиськом «Ісаєвиць». Відповідно до розпорядження жандармського управління від 26 червня 1882 р. Дубровський опинився «... підконтрольним негласним наглядом», який з нього було знято лише 12 березня 1902 р. згідно з циркуляром Департаменту поліції. [8] Після закінчення академії поступає на службу за фахом у Курське губернське статистичне бюро під керівництво відомого на той час в країні економіста-статиста К.А. Вернера. 1883 р. одружується з Н.В. Беспаловою (яка теж знаходилась під наглядом поліції). [11] Наприкінці того ж року приймає пропозицію відомого місцевого земського діяча К.П. Арнольдї стати управителем його маєтку при Кучерському хуторі Суджанського повіту Курської губернії [4].

Ще навчаючись у Петровській сільськогосподарській і лісівничій академії, став на шлях свідомої освітньо-просвітянської діяльності, мав сформовану і чітку національну спрямованість, яку зберіг до кінця свого життя. Ось як згадує Павла Михайловича у своїх «Спогадах» Євген Чикаленко: «... студент Дубровський був бібліотекарем українського студентського гуртка..., хоч і почув від мене українську мову, поставився до мене дуже обережно, почав розпитувати – хто я, звідки; довідавшись, що я скінчив Єлисаветське реальне училище, спитав – чи не знав я там московського студента М. Левицького, з

яким він був добре знайомий. Я відповів, що не тільки знаю, а був з ним в одному українському гуртку; Дубровський порадив мені добути запоруку, тоді він мені даватиме книжки з гуртової бібліотеки. Я так і зробив, і через якийсь час ... Дубровський дав мені прочитати у «Вольному слові» високоцінну та інтересну статтю Драгоманова «Історична Польща та великоруська демократія», що потім вийшла і окремою книжкою. З того часу я близько зійшовся з Дубровським і був з ним у приятельських відносинах до самої його смерті в 1916 році. По скінченні академії він був учителем хліборобської школи в Криму, потім полтавським інспектором сільського господарства, пізніше директором Уманської сільськогосподарської школи, і скрізь обережно, але послідовно вів українську лінію, за що по доносу переведено його на службу в Петроград, де він і помер редактором хліборобського журналу» [13].

Про національну спрямованість знаходимо й в інших джерелах: «По сведениям 1905 «отличался крайне свободным направлением» и не стеснялся в суждениях о правительстве. В 1906 состоял в Полтаве же инспектором сельского хозяйства. Был директором Уманской школы садоводства [7], но, как сторонник культурной автономии Украины, снят с должности [11].

Колеги підмічали в Дубровському не лише гарну освіченість, а й природну сором'язливість і вихованість: «Хорошая агрономическая подготовка, солидное общее образование, знание новейших языков, в том числе английского, давали Павлу Михайловичу Дубровскому большую возможность занять более заметную позицию в общественном или служебном положении, но ему была присуща та скромность, которая часто становится препятствием на пути к этим позициям. Вместе с тем, чрезвычайная скромность и необыкновенная деликатность в отношениях с людьми самых различных положений делали общение с П.А. Дубровским в высшей степени обаятельным» [8].

З 1887 р. Дубровський направляє в Тамбовську губернію, для налагодження сільського господарства: обстежував приватні господарства

низки повітів, складав їх статистично-економічний опис (1887–1889). У 1889 р. його запрошують на роботу в Полтавське сільськогосподарське товариство.

Роки життя у Полтавській губернії вилилися в плідну працю, було створено низку фундаментальних праць з агрономічних питань [6]. В цей час Павло Михайлович наряду з іншими членами Товариства піклується про створення Спеціалізованої школи садівництва у Полтаві, ряду метеорологічних станцій в губернії, працює в комісії ярмаркових сільськогосподарських виставок, бере участь у експедиціях по Російській губернії та за її межі, втілює новітні технології, досліджує нові схеми з вирощування культури гаюляну, кормових буряків, [7] винищенню бур'янів, лісо- та парко-розведенню, в розробці технологій відгодівлі свиней, розведенню шовкопрядів та бджільництва тощо. Як урядовий агроном-посадовець сприяв поширенню серед зацікавлених осіб таких нових на той час для Полтавської губернії культур, як англійський сортовий фенхель та овочевий горох, голландська великонасіннева гірчиця, біла масляна квасоля, [14] а також великонасінна моравська сочевиця [15].

У 1889 р. Павла Михайловича обирають віце-президентом Полтавського товариства сільського господарства. У відповідь на полеміку, яка виникала на засіданнях товариства, написав доповіді «О Северо-Американских опытных станциях», «О влиянии трех видов паровой обработки глубокой вспашки на урожай по опытам на Полтавском опытном поле», та інші [7]. Його бажання «онаучити» населення втілюється у відкритті сільськогосподарських шкіл та сільськогосподарських курсів для вчителів (1892), які відіграли важливу роль у розвитку садівництва Полтавської губернії. Брав участь у розробці програми з осушення боліт течією річки Грунь [5].

Уже через місяць після переїзду до Полтави був обраний дійсним членом товариства (контактів із товариством не полишав до кінця життя). З 14 грудня 1896 р. по 1906 р. обіймав посаду віце-президента товариства, був Почесним членом правління Полтавського товариства землеробських колоній і ремісничих притулків [15]. На прохання президента товариства Д.К. Квітки

П.М. Дубровський із 21 травня по 2 червня 1891 р. очолює Полтавське дослідне поле, стає членом його ради (1891) У подальшому він використав цей досвід, адже активно сприяв підвищенню статусу цієї установи до рангу Дослідної станції [15].

П.М. Дубровський являється засновником друкованого органу Полтавського товариства сільського господарства журналу «Хуторянин», членом редколегії якого був від випуску першого числа 23 травня 1896 р. і до 1906 р. включно. [14] «Хуторянин», вміщав у себе не лише сільськогосподарську хроніку Полтавської губернії, але й всієї України та прилеглих губерній, Сибіру, Тюмені, Москви, охоплював сільськогосподарські новини Заходу (у перекладі Дубровського), а містив різносторонній огляд – оголошення та інформацію культурно-просвітницького характеру (вихід книг, повідомлення про лекції та заняття, пропозицію роботи, продаж земель, садовини, тварин, машин і т.п.); відповіді на запитання різного роду (не лише сільськогосподарського, а й юридичного чи побутового характеру) [9]. Дубровський П.М. не лише розумівся в питання аграрних, а чисто по-людськи підходив до інших проблем. Ось в «Журналі засідання економічної ради Полтавського губернського земства» від 28 серпня 1900 р. (Приложение к № 40 «Хуторянина»), вказується, що: «... так, как население еще не привыкло к инструкторам по садоводству и потому мало ценить услуги этих лиц, то министерство берет всецело на себя содержание таких специалистов;...» [12], себто, надає відрядженим інструкторам не лише платню, а й житло і добові витрати. Це свідчить про обізнаність побуту та настрою населення, і бажання просуванню новітніх методів та технологій в науці, на насаджуючи новизну людям силоміць. «Школа, по его мнению, должна удовлетворять потребности сельских хозяев, и в этом отношении прежде всего плодовой питомник играет выдающуюся роль; затем важна декоративная часть, а она в зачаточном состоянии; ... Питомник декоративных растений необходим и для школы, точно также надо научить учеников и искусственному лесоразведению. Вот почему, — по словам П.М. Дубровского, — Полтавское сельхоз общество

находило школу садівництва самим подходящим местом для устройства питомника, и ..... вот почему надо увеличить землю под питомник» [9].

На сторінках цього популярного часопису, а також в інших періодичних виданнях та брошурах, численних виступах Павло Михайлович переконував у доцільності запровадження низки важливих сільськогосподарських культур, які нині є звичайними для нашого регіону, а саме: зернової кукурудзи, кормових буряків, цукрового сорго тощо [14]. Усіляко пропагував культивування на Полтавщині нуту, проса віничного, винограду, низькорослих вишень та великоплодових абрикос. З метою їх поширення безкоштовно роздавав зацікавленим господарям посівний та посадковий матеріал цих культур. Крім цього, на шпальтах «Хуторянина» активно консультував читачів із різних, іноді дуже складних, питань. Лише в 1898 р. було опубліковано 82 його статті – роз'яснення. П.М. Дубровському належить першість і за кількістю відгуків-рецензій на різні друковані видання в рубриці «О новых и старых книгах». Був постійним організатором різних конкурсів із випробування нових сільськогосподарських машин та оприскувачів, зокрема тих, які були необхідні в боротьбі з буряковим довгоносоком та шкідниками садів. Павло Михайлович проявив себе як здібний перекладач новітньої для свого часу сільськогосподарської іноземної літератури. Як член редакції популярної газети «Полтавский Вестник» виступав на її сторінках із цікавими розвідками [15].

Гласний Полтавської думи (1901–1906). Член правління Полтавського товариства землеробських колоній і ремісничих притулків (1902–1906). Проявив себе як цілеспрямований, відданий справі фахівець-професіонал. Він ініціює заснування в Полтаві громадської сільськогосподарської бібліотеки (нині ОНУБ ім. І. Котляревського).

Помітний слід П.М. Дубровський залишив у пам'яті нащадків м. Лохвиці – був Почесним членом Лохвицького товариства сільських господарів (1895) та Костянтиноградського сільськогосподарського товариства (1900). Ось що повідомляють на сайті м. Чернухи: Активну участь у житті нашого міста й повіту брали визначні люди: господарі і представники знаті, інтелігенція та

землевласники з інших місцевостей. Серед них і Павло Михайлович Дубровський. «За їхнім керівництвом, коштом та організаційними заходами розвивалось сільське господарство, місцева та переробна промисловість, кустарні промисли, певною мірою, хоча й у малоросійському дусі, – освіта та культура. Будувались нові виробничі, житлові та адміністративні приміщення» [16].

Як піонеру в агрономічній галузі, Павлу Михайловичу доводилось проторювати нові шляхи, будувати стосунки – «.. створювати кадри друзів громадської агрономії» [6]. Завдяки незвичайній пам'яті та рідкісному дару начитаності, Дубровський не раз дивував друзів енциклопедичністю знань в сфері сільського господарства [6]. Він ніколи не ухилявся від труднощів. Протягом усього життя йому доручали ділянки роботи, які були в занепаді або хворобливому стані. В 1909 р. Дубровського переведено в Петербург редактором журналу «Сельское хозяйство и лесоводство», який на той час занепав і навіть перестав друкуватись [7]. Павло Михайлович Дубровський ще за життя отримав державне визнання як прогресивний і надзвичайно освічений практик аграрного виробництва, що єдиним у якості урядового агронома в імперії увійшов до першого складу Ученого комітету профільного міністерства [13], який не зважаючи на підозри і неблагонадійність, скрізь обережно, але послідовно вів українську лінію, доказуючи це самовідданою працею і різносторонньою діяльністю.

Помер у розквіті сил у 1916 р. в Петербурзі.

Павло Михайлович Дубровський ще за життя отримав державне визнання як прогресивний і надзвичайно освічений практик аграрного виробництва. Від перших днів свого перебування в Полтаві, він активно включився в роботу Полтавського товариства сільського господарства і вступив в тісні ділові та дружні стосунки з багатьма громадськими організаціями, створив фундамент агрономії. Завдячуючи йому відбувається розвиток садівництва, як галузі. Протягом шести років Дубровський досліджував вирощування культури кормового буряка, гаоляну, сої; удосконалював глибину оранки, сівозміни;

втілював новітні сільськогосподарські технології, машини та інше обладнання; шукав методи боротьби зі шкідниками рослин і врожаю. Завдяки знанню іноземної, вивчав закордонний досвід технології відгодівлі домашніх тварин, удобрення ґрунтів, методи боротьби з комахами та гризунами. Набутими знаннями Павло Михайлович щедро ділився з колегами та всіма, хто був зацікавлений у розвитку аграрної справи. Його ініціативі належить заснування бібліотек, сільськогосподарських шкіл, курсів, виставок тощо. Журнал «Хуторянин» набув поширеності та іміджу також завдяки Дубровському. Інша періодика, яка містила статті першого Полтавського агронома в різних рубриках, що охоплювали різнобічні теми і були підручним посібником з багатьох питань для спеціалістів, господарів і широкого загалу теж набувала популярності. В той час, коли питання необхідності посади агронома, як такої піддавалось сумнівам, Дубровський своїм авторитетом ствердив її необхідність.

Викладене вище, далеко не все, що можна сказати про різносторонню діяльність та невичерпний ентузіазм першого Полтавського губернського агронома П.М. Дубровського, його внесок у розвиток сільського господарства губернії і країни. Стійка та активна громадянська позиція Павла Михайловича гідні наслідування, а праці надихають на подальше поглиблене дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. *Деятели революционного движения в России : биобиблиогр. словарь : от предшественников декабристов до падения царизма : [в 5 т.]. – М. : Изд-во Всесоюз. о-ва полит. каторжан и ссыльно-поселенцев, 1927–1934.*
2. *Дубровський П.* Об осушении болот по нижнему течению р. Грунь // *Хуторянин.* – 1898. – № 22. – С. 357–359.
3. *Дьяков В. Н.* Памяти Павла Михайловича / В. Н. Дьяков // *Хуторянин.* – 1916. – № 36-37. – С. 671.
4. *Илличевский О.* Памяти П. М. Дубровского / О. Илличевский // *Хуторянин.* – 1916. – № 36–37 (2-го дек.) – С. 669.
5. *Котельников В.* Павел Михайлович Дубровский / В. Котельников // *Вестн. сел. хоз-ва.* – 1916. – № 51–52. – С. 4.
6. *Хуторянин.* – 1900. – № 30. – С. 449.
7. *П. Б. П. М. Дубровский* // *Вестн. Всерос. С.-х. палаты.* – 1916. – № 12 (дек.). – С. 6.

8. *Павло Михайлович Дубровський* [Електронний ресурс] // Особистості. Революційні діячі. – Режим доступу: <http://histpol.narod.ru/person/pers-05/pers05-002.htm>]

9. *Приложение*. Хуторянин. – 1900. – 5 окт.

10. *Распоряжение* по Министерству земледелия и государственных имуществ // Изв. М-ва земледелия и гос. имуществ. – 1896. – № 17 (25 апр.). – С. 175–176.

11. *Самородов В. Дубровський Павло Михайлович* / В. Самородов // Енцикл. Сучасної України. – Т. 8 : Дл–Дя. Додаток : А–Г. – К., 2008. – С. 493.

12. Самородов В. М. Полтавське сільськогосподарське товариство (1865–1920) : історія, звичаги, першопостаті / В. М. Самородов, С. Л. Кигим ; наук. ред. В. М. Самородов. – Полтава : Дивосвіт, 2015. – 160 с.

13. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907) / Є. Чикаленко. – К : Темпора, 2003. – 416 с. з іл.

14. *Хроніка* // Хуторянин – 1897. – № 9. – С. 117.

15. *Хроніка* // Хуторянин. – 1897. – № 13. – С. 174.

16. *Лохвиця*. Історія міста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chornukhy.com.ua/content/view/177/122/>]